

SHOIR SHE'RIYATIDA FOLKLOR AN'ANALARI

Sadoqat Ergashova

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17526333>

Annotatsiya. Mazkur tezisda iste'dodli shoir Eshqobil Shukur ijodida qo'llangan folklorizmlar badiiyati hamda ularning turlari haqida so'z boradi. Maqola mavzusi ilmiy-nazariy fikrlar bilan asoslangan holda misollar vositasida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: folklor an'analar, ijodkor mahorati, folklorizmlar, obraz, milliy qadriyatlar.

FOLKLORE TRADITIONS IN THE POET'S POETRY

Abstract. This article discusses the art of folklorisms used in the work of the talented poet Eshqobil Shukur and their types. The topic of the article is explained using examples, based on scientific and theoretical ideas.

Keywords: folklore traditions, creative skill, folklorisms, image, national values.

ФОЛЬКЛОРНЫЕ ТРАДИЦИИ В ПОЭЗИИ ПОЭТА

Аннотация. В данной статье рассказывается об искусстве фольклоризма и его видах, используемых в творчестве талантливого поэта Эшкобиля Шукура. Тема статьи поясняется с помощью примеров, основанных на научных и теоретических представлениях.

Ключевые слова: фольклорные традиции, творческие способности, фольклоризмы, образ, национальные ценности.

Mustaqillik yillarida milliy qadriyatlar va xalq an'alarining tiklanishi, folklor asarlariga ilmiy qiziqishning ortishi tufayli adabiyotshunosligimizda folklor ta'siri bo'lgan asarlarga xos xususiyatlarni tekshirishga intilish kuchaydi.

XX asrning 70-80-yillari o'zbek she'riyatida folklorizmlardan badiiy matnni qurishda, uning ritmini shakllantirishda, g'oyaviyligini oshirishda, xalqchilligi va ta'sirchanligini kuchaytirishda eng muhim vosita sifatida keng foydalanganligi ko'zga yorqin tashlanib turadi.¹ Davr she'riyatida folklor va yozma adabiyot munosabatlari kengayib, folklorizmning ko'lami va ko'rinishlari boshqa davrlardagidan ko'ra boyroq tus olgan. Aniqrog'i, shu davr o'zbek she'riyatining badiiy-tadrijiy takomilida xalq og'zaki ijodi alohida ahamiyat kasb etib, uning folklordan o'ziga xos ijodiy foydalanish mezonlari shakllangan. Bu mezonlar necha asrlar davomida badiiy an'anaga aylanib ulgurgan folklor va yozma adabiyotning o'zaro ijodiy aloqalariga xos estetik qonuniyatlarga ba'zan hamohang kelishi, ba'zan esa yangi, ayni damda betakrorligi bilan e'tiborni tortadi.

XX asrning 80-yillarida o'zbek adabiyotshunosligida folklorizmni nazariy asoslash boshlandi. Adabiyotshunos B.Sarimsoqov rus adabiyotshunosi P.S.Vixodsev tasnifiga tayangan holda o'zbek adabiyoti xususiyatlaridan kelib chiqib, folklorizmlarning dastlabki tasniflarini yaratdi. Ungacha O.Sobirov va U.Normatovlarning "folklor ta'siri" muammosini guruhlashtirgan

¹ Шарипова Л. XX asrning 70-80-yillari ўzbek шеъриятида фольклоризмлар. Автореферат. Т., 2008.

edilar². Shundan so‘ng folklorizmning u yoki bu ko‘rinishi haqidagi ilmiy izlanishlar yuz ko‘rsata boshladi.

Avvalo, “**folklor an‘analari**” deganda, odatda, xalq og‘zaki ijodiga xos ifoda uslubi, badiiy shakllar va tasvir vositalari, epik motiv va obrazlar, marosim hamda urf odatlarga xos tushuncha va qarashlarning faqat folklor asarlarida saqlanib qolishi, ularni poetik ifodalashning davom ettirilishi anglashilinishini unutmasligimiz kerak. Folklor ta‘sirida yozma adabiyot namunasiga folklor an‘anasiga xos hodisalarning badiiy mahorat bilan singdirilishidan, qayta talqin etilishidan esa **folklorizmlar** yuzaga keladi. Folklorizmning bu tarzda qo‘llanishi esa uning yozma adabiyot hosilasi ekanligini bildiradi. Shuning uchun u yozma badiiy ijodning tarkibiy qismi hisoblanadi. Negaki, folklorizmda folklor material yozma adabiyot qonuniyatlariga muvofiq individual ijodkorning badiiy mahorati, hissiy kechinmalari, qarashlari hisobiga yanada boyitiladi. Eng muhimi, uning ko‘magida realistik ifoda bilan romantik talqin o‘zaro birlashib ketadi. Bu esa, xususan, she‘riyatda o‘ziga xos joziba hosil qiladi. “Xalq ijodiyoti san‘atkorlarga ilhom, kuch-quvvat va mahorat bag‘ishlaydi. Xalq ijodidan bahramand bo‘lmagan birorta buyuk san‘atkorni tasavvur etib bo‘lmaydi. So‘z san‘atkorlarining folklor asarlaridan ijodiy foydalanishi yozma adabiyotning taraqqiysiga, shu bilan birga, xalq asarlarining saqlanib qolishi va yangicha umr ko‘rishiga xizmat qiladi”³.

Adabiyotshunoslikdan ma‘lumki, yozma adabiyotga maqol, matal, iboralarning ko‘chirilishi - **oddiy folklorizmlar** hisoblanadi. Oddiy folklorizmlar she‘riyat poetikasida asosiy o‘rin egallaydi. Oddiy folklorizmlarni shartli ravishda ikki turga ajratish o‘rinlidir. “Ya‘ni xalq maqol va matal, obrazli xalqona badiiy ifodalar (idioma va boshqalar)ning aynan o‘zidek ishlatilishi asl oddiy folklorizmlar bo‘lsa, ularning ijodkor tomonidan qaytadan o‘zgartirishlarga uchrab, yangilanishi - qayta ishlangan oddiy folklorizmlarni tashkil etadi”⁴. Iste‘dodli shoir Eshqobil Shukur ijodida oddiy folklorizmning har ikki turi faol uchraydi. Masalan, “Ruhning parvozi” she‘rida “oy borib, omon qayt” frazealogik birligi “Qarining o‘limi haqidagi xabardan so‘ng” she‘ridagi qariya tilidan aytilgan “*imonini bersin*” o‘rta yosh inson tilidan aytilgan “*yoshin yashab, oshin oshadi*” birikmalari, “Ot aylanib...” misralari bilan boshlanuvchi she‘rida “*Ot aylanib qozig‘ini topganda*” maqolining aynan qo‘llanilishi, “Orol” she‘ridagi sabr-toqati tugadi ma‘nosini bildiruvchi “*ko‘kayi kesildi*” va “Norboy aka marsiyasi”dagi eng yaxshi narsalarni tanlab kiygan, tanlab olgan ma‘nosida xalq orasida mashhur bo‘lgan “*sarinjini saylamoq*” frazalari **asl oddiy folklorizmlarning** betakror na‘munasi sifatida shoirning folklorizmlarni qo‘llash mahoratini ko‘rsatgan.

Eshqobil Shukur ijodida **qayta ishlangan oddiy folklorizmlar** ham salmoqli o‘rin egallagan bo‘lib, shoir she‘rlarining g‘oyaviy jihatini va badiiyatini, poetik maqsadini ochib berish uchun qo‘llangan.

² Саримсоков Б. Фольклоризмлар типологиясига доир// Ўзбек тили ва адабиёти.-1980.-№4. –Б. 37-45. Собиров О. Фольклор анъаналар ҳақида мулоҳазала// Ўзбек тили ва адабиёти.-1968.-№6. –Б. 24-27; Норматов У. Насримиз анъаналари. –Тошкент:Адабиёт ва санъат, 1968. –Б. 216.

³ Маллаев Н. Алишер Навоий ва халқ ижодиёти. – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1974. - Б. 6.

⁴ Mamayusupova S. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida folklorizmning o‘rni. Avtoreferat. Jizzax, 2024. 15-bet.

Jumladan, Xalqimizda “Tushingni suvga ayt” degan naql bor. Eshqobil Shukur bu naqlni “Ko‘nglimni...”⁵ misrasi bilan boshlanuvchi she‘rida “Tushimni suvga aytdim” shaklida qo‘llaydi:

...*Tushimni suvga aytdim.*

Suvlar yondi-ya lov-lov.

Cho‘g‘ terjali tilimga

Qishlar qo‘ndiya birrov...

O‘z o‘rnini bilish ma‘nosida qo‘llanadigan “hadini bilmoq” iborasi ham shakliy o‘zgarishga uchragan holda “Xudbinlik”⁶ she‘rida 2-shaxsga qaratilgan buyruq shaklida “*haddingni bil*” tarzida ishlatilgan:

...*Deysiz: “Haddingni bil, har so‘z xavflidir”, -*

Faqat shu sizdagi bor bunyodkorlik...

Shoirning yana bir “Bedil”⁷ she‘rida “oyog‘i yerdan uzilgan” iborasi “*oyog‘im yerdan uzilgan*” shakliga o‘zgargan bo‘lib, qayta ishlangan oddiy folklorizmning na‘munasidir:

Ko‘p bo‘ldi oyog‘im yerdan uzilgan...

Bir quloq yuqori yuraman sizdan

Qushday yalangoyoq, oy kabi yayov...

Ko‘rinadiki, ta‘nalardan charchagan lirik qahramon ruhiyati kinoyaviy tarzda ochib berilgan.

Turmush tarzimizda “**Yaxshilik qil suvga sol, baliq bilur. Baliq bilmasa Xoliq bilur**” maqoliga ko‘p bora duch kelganmiz. Eshqobil Shukurning “Abduxoliqning jaydari falsafiasi”⁸ she‘rida ushbu maqol qayta ishlangan ko‘rinishda qo‘llangan:

Bilsa baliq, deding, bilmasa, xoliq,

Har kasga dil berding, ey Abduxoliq.

Himmatini ko‘rib, tentak dedilar,

Mehringdan suv ichib, kaltak urdilar.

She‘rdan anglashiladiki, shoir yuqoridagi maqoldan ifodalangan holda barchadan yordamini ayamaydigan lirik qahramon *Abduxoliqning* ruhiyati va xarakterini ochib bergan.

Folklorizmlarning biz yuqorida ko‘rib o‘tgan oddiy turi bilan bir qatorda murakkab turi ham mavjud bo‘lib, B.Sarimsoqov uni tabiati va vazifasiga qarab: a) analitik folklorizm; b) sintezlashgan folklorizm; v) stilizatsiya xarakteridagi folklorizmlar tarzida uch guruhga bo‘ladi⁹.

Fikrimizcha, ushbu bo‘linish asosli hisoblanib, murakkab folklorizm mohiyatini yanada to‘laroq ochib berishga xizmat qiladi.

⁵ Эшқобил Шукур. Ҳамал айвони. Т, Шарк, 2002. –Б 9.

⁶ Эшқобил Шукур. Ҳамал айвони. Т, Шарк, 2002. –Б 25.

⁷ Эшқобил Шукур. Ҳамал айвони. Т, Шарк, 2002. –Б 212.

⁸ Эшқобил Шукур. Яшил қушлар. –Т., Ёзувчи, 1995. –Б. 295.

⁹ Саримсоқов Б. Фольклоризмлар типологияси масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1980. – 4-сон. – Б. 42-44

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шарипова Л. XX асрнинг 70-80-йиллари ўзбек шеърларида фолклоризмлар. Автореферат. Т., 2008.
2. Саримсоқов Б. Фолклоризмлар типологиясига доир// Ўзбек тили ва адабиёти.-1980.- №4.
3. Собиров О. Фольклор анъаналар ҳақида мулоҳазала// Ўзбек тили ва адабиёти.-1968.- №6.
4. Норматов У. Насримиз анъаналари. –Тошкент:Адабиёт ва санъат, 1968.
5. Маллаев Н. Алишер Навоий ва халқ ижодиёти. – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1974.
6. Mamayusupova S. Shukur Holmirzayev hikoyalarida folklorizmning oʻrni. Avtoreferat. Jizzax, 2024.
7. Эшқобил Шукур. Ҳамал айвони. Т, Шарқ, 2002.